

У справі «Коваль проти України» Європейський суд з прав людини зазначив, що основним аспектом права на справедливий суд є те, що розгляд кримінальної справи, включаючи елементи кримінального провадження, які відносяться до процедури, повинен бути змагальним [4].

Дотримання принципу змагальності постає під сумнів, з огляду на те, що орган досудового розслідування і експерти, які наділені виключним правом робити висновок про належність засобів до СТЗ перебувають у підпорядкуванні одного органу – Служби безпеки України.

Підтвердженням цього виступають положення ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якого гарантується існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду [2].

Сумніви виникають і щодо відповідності такого висновку положенням Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, стає неможливим реалізація ч. 2 ст. 101 КПК України, яка визначає право кожної сторони надати суду свій висновок експерта [1].

Окремо слід зупинитися на Методиці, згідно з якою проводиться експертизи, експертні дослідження технічних засобів (виробів) на їх віднесення до СТЗ. Судові експертизи (експертні дослідження) проводяться відповідно до базового нормативно-технічного документу – «Загальна методика віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації». Методика віднесена до документів «Для службового користування» і носить «Конфіденційний характер», тобто сторони кримінального провадження та навіть суддя, який розглядає справу позбавлені можливості ознайомитися з підставами віднесення того чи іншого засобу до СТЗ. Фактично суддя при розгляді справи має повірити «на слово», що Служба безпеки України провела слідство та експертизу, експертні дослідження відповідно до закону.

Підводячи висновки слід зазначити про потребу в удосконаленні положень законодавства у сфері незаконного придбання, збуту або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації в розрізі перегляду в доцільності грифу «Для службового користування» на Загальній методиці віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та передачі права на проведення експертизи, експертних досліджень щодо СТЗ іншим незалежним експертним установам. Зазначені зміни та доповнення забезпечать дотримання прав громадян і недопущення безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 474.
2. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
3. Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 669. *Офіційний вісник України*. 2016. № 79. С. 41.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коваль проти України» : від 19.10.2006. *Офіційний вісник України*. 2007. № 25. С. 55.
5. Право на справедливий суд в рамках Європейської конвенції о защите прав человека (статья 6): руководство для юристов / под ред. Д. И. Страйстеану, Д. Ведерникова. Лондон : Lancaster House, 2008.

Одержано 20.03.2019

УДК 343.226

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Захист громадської безпеки та публічного порядку повинен починатися з належного забезпечення захисту фізичної та психічної недоторканності особи. Право на недоторканність є природним правом кожної людини. Воно включає в себе право як на фізичну, так і психічну

недоторканність. Це право характеризується трьома взаємопов'язаними елементами. Їх ще називають можливості-правомочності: 1) право на позитивні дії, тобто право користуватися й розпоряджатися своїм тілом, окремими його органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до власної свідомості та волі; 2) право вимагати від інших суб'єктів виконання їх юридичного обов'язку не втручатися в фізичну та психічну складову особи без її дозволу, не допускати будь-якого негативного фізичного та психічного впливу на людину; 3) право на державний захист у різних формах (в тому числі і кримінально-правовими засобами) від неправомірних посягань на фізичну та психічну складову особи.

На відміну від фізичної, психічна недоторканність людини захищається нормами кримінального права недостатньо. Так в діючому законодавстві прояви психічного насильства в основному обмежуються лише різними погрозами. Український законодавець не виключає кримінальної відповідальності навіть за вбивство за допомогою психічного впливу в інформаційній формі, але далі цього визнання справа не пішла. Відсутні кримінальні провадження, вироки по таким злочинам. І це не обумовлено відсутністю таких суспільнонебезпечних діянь. Причиною цьому є відсутність наукових методик розслідування і недостатність необхідних для цього знань у практичних працівників органів правопорядку.

Право на психічну недоторканність є важливим особистим немайновим правом людини. Воно розуміється як суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканності природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Розглянемо психічну недоторканність як об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину. Об'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину і має істотне як теоретичне, так і практичне значення. Він дозволяє: розкрити соціально шкідливу сутність злочину; визначити його суспільно небезпечні наслідки; здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію; відмежувати один злочин від іншого; відмежувати злочин від інших правопорушень; побудувати Особливу частину законодавства про кримінальну відповідальність тощо.

Законодавче визначення об'єкта відсутнє, тому його визначення дається наукою кримінального права. Традиційно під об'єктом злочину розуміється те, на що посягає особа, яка вчиняє злочинне діяння і чому заподіюється або може бути заподіяна шкода в результаті вчинення злочину.

В науці кримінального права немає єдності думок з приводу того, що ж визнавати об'єктом злочину. Як справедливо зазначає В. І. Павликівський питання про те, що саме виступає в якості об'єкта злочину, як і його зміст, мають дискусійний характер [1, с. 176]. В науці кримінального права існує декілька підходів щодо визначення об'єкту злочину. Традиційним є підхід до визнання об'єктом злочину суспільних відносин [2, с. 129–130]. Але він є не єдиним. Так одні автори розуміють під цим елементом складу злочину правові блага. Другі наголошують на цінностях як об'єкті злочину. Треті вважають ним права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини і громадянина. Четверті пропонують компромісний варіант по визначенню об'єкта злочину і під останнім розуміють блага, цінності і інтереси. Це далеко не всі підходи.

Окремі науковці наголошують на необов'язковості визначення об'єкта злочину, тому що всі його визначення є сторонами цього явища. «Усі існуючі в науці кримінального право концепції стосовно об'єкта злочинів самі по собі є правильними й односторонніми. У нашому найскладнішому суспільному організмі такі категорії, як блага, цінності, сфери життєдіяльності, люди, інтереси, відносини знаходяться у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо посягнути на одну з категорій, не зачепивши тією чи іншою мірою іншої. Акцентуючи увагу на якійсь зі сторін реальної дійсності, вчені, умовно кажучи, висвітлюють якусь грань одного і того ж рубіна і надають їй першорядного значення. Спроби ж абсолютизувати якусь грань, зосередитись на чомусь одному призводить до суперечливих суджень, а відповідно і до взаємних критичних висловлювань...Таким чином, вирішуючи питання про об'єкт злочину, важливо встановити те, чому це завдає безпосередньої шкоди, а як ми цей об'єкт посягання назвемо – благом, цінністю, предметом суспільних відносин або сферою життєдіяльності – не суть важливо [3, с. 77–78].

На наш погляд, така позиція обумовлена і особливостями визначення об'єкта злочину в самому законодавстві про кримінальну відповідальність. Так при описі одних злочинів

законодавець зазначає, що шкода заподіюється матеріальним чи нематеріальним благам. Так державна зрада заподіює шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці. При характеристиці інших злочинів законодавець в якості об'єкта називає правовий обов'язок: не виконання своїх службових чи професійних обов'язків, обов'язків по догляду за дитиною або непрацездатними батьками. Суб'єктивні права людини також можуть виступати в якості об'єкта злочинного посягання: право обирати чи бути обраним, право на захист тощо. Окремі злочини порушують безпосередньо певні нормативні приписи (регулятивні норми): порушення угоди про працю; охорону праці, правил екологічної та радіаційної безпеки тощо. Злочини наносять шкоду і правам та інтересам: зловживання владою або службовими повноваженнями чи перевищення їх, яке заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Закон визначає безпосередньо і певні категорії потерпілих від злочинів: посягання на життя державного чи громадського діяча, розбещення неповнолітніх; примушування до давання свідчень тощо.

Ураховуючи таку позицію законодавця, ми вважаємо, що підхід, який визнає об'єктом злочину саме суспільні відносини є найбільш обґрунтованим. Тобто, всі названі об'єкти охоплюються елементами суспільних відносин: предметом, суб'єктами та соціальним зв'язком (права та обов'язки). Разом з тим, наголошуємо, що на сьогодні зберігається нагальна потреба в проведенні комплексних соціально-правових досліджень проблеми об'єкта злочину. Вони повинні бути спрямовані на визначення його змістовних характеристик, структури, механізму заподіяння шкоди чи створення загрози заподіяння такої шкоди, чіткого розмежування об'єкта та предмета злочину.

Ми не підтримуємо позицію про необов'язковість визначення об'єкта злочину. Законодавство про кримінальну відповідальність здійснює правове забезпечення охорони найбільш важливих об'єктів в суспільстві. Тому їх змістова характеристика потрібна і буде мати важливе теоретичне і практичне значення.

Суспільно небезпечне діяння може впливати на різні елементи суспільних відносин: їх предмет, суб'єктів або соціальний зв'язок. Той елемент суспільних відносин на який впливає злочинець в теорії називають предметом злочинного впливу. «Під предметом злочинного впливу слід розуміти той елемент суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, в першу чергу, завдається шкоди» [4, с. 97]. Психічна недоторканність як складова частина суспільних відносин характеризує їх соціальний зв'язок, а саме право людини на психічну недоторканність від суспільно небезпечних посягань.

Таким чином, психічна недоторканність як об'єкт злочину – це суспільні відносини, які забезпечують недоторканність природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів в організмі людини від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Психічна недоторканність – це не тільки природне, суб'єктивне немайнове право людини і громадянина, а і фактичний стан захищеності психіки людини від злочинних посягань.

Список бібліографічних посилань

1. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні : монографія. Харків : Панов, 2016. 488 с.
2. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть Общая. М. : Юрид. изд., 1925. 230 с.
3. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 145 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 416 с.

Одержано 04.03.2019